

Blijf-van-mijn-lijfhuizen

MINDER STRESS DOOR GOEDE ARCHITECTUUR

De meeste blijf-van-mijn-lijfhuizen zijn treurige onderkomens. ‘De sector vrouwenopvang lijkt in veel opzichten op haar cliënten. Beiden hebben last van isolatie en verwaarlozing, stelt architect Minke Wagenaar, die er een boek over schreef. TEKST: EVELINE BRANDT REDACTIE@PSY.NL BEELD: JANINE SCHRIJVER

We hebben hier nooit meer vechtpartijen', zegt Claudette Tjen-A-Tak. 'Vroeger, in het oude huis, waren er vaak ruzies. Vrouwen vlogen elkaar bijvoorbeeld in de haren over hun kinderen, omdat de één naar bed moest terwijl de ander eindeloos mocht opblijven. In dit pand kunnen de vrouwen elkaar mijden als ze dat willen, waardoor spanningen niet zo hoog oplopen. Ze hebben meer privacy en meer ruimte.'

Tjen-A-Tak is directeur van Vrouwenopvang Rosa Manus, het Leidse opvanghuis voor mishandelde vrouwen en hun kinderen, oftewel blijf-van-mijn-lijf-huis. Als we op de nieuwbouwlocatie worden binnengelaten voor een rondleiding, valt direct de grote, lichte hal op. Vrolijke schilderijen hangen aan de muur, blauwe bankjes staan uitnodigend opgesteld, grote glazen ramen bieden zicht op een ruime binnentuin met meerdere zandbakjes en speeltjes. Twee personeelsleden komen enthousiast vertellen dat ze deze zomer met de kinderen van de opgevangen vrouwen gaan kamperen in de binnentuin. Bij wijze van vakantie, waarbij ze ook iedere dag iets leuks willen organiseren. 'Kijk, zo kan het dus ook', zegt Minke Wagenaar en zij wijst op de ruime, lichte gangen vol planten (zie foto links). Een ver-

dieping hoger ligt een grote gezamenlijke woonkamer met een balkon, maar iedere bewoonster heeft haar eigen, bescheiden zitkamer en privé slaapvertrek. Minke Wagenaar is architect en zag de afgelopen jaren heel wat Nederlandse vrouwenopvanghuizen van binnen. In 2006 riep het Stimuleringsfonds voor Architectuur geïnteresseerden in 'zorgarchitectuur' op om onderzoek te doen naar verbetering van de huisvesting van mensen die noodgedwongen niet thuis kunnen wonen. Wagenaar diende een voorstel in voor een onderzoek naar de accommodaties voor vrouwenopvang, en kreeg daar een subsidie van 55.000 euro voor. Aedes, de brancheorganisatie van woningcorporaties, deed daar nog eens 40.000 euro bij.

ZIEKENHUIS IS COMFORTABELER

Samen met onder anderen een cultureel antropologe deed Wagenaar literatuuronderzoek en bezocht zij vele locaties, die werden gefotografeerd en geanalyseerd. Wat het onderzoeksteam aantrof, viel niet mee. Met de Leidse locatie als een grote uitzondering, zijn de meeste vrouwenopvanghuizen treurige onderkomens, blijkt uit Wagenaars boek *Van huis en haard: betekenis van architectuur in de zorg voor mishandelde vrouwen en hun kinderen*, dat vorig jaar is verschenen. Wagenaar en haar medewerkers schrijven in het boek: 'Terwijl de "ziekte" van een gebroken mens zoveel ernstiger is dan een gebroken been, is de huisvesting van de patiënt in het ziekenhuis zoveel beter. De tijdelijke bewoner van het ziekenhuis ontvangt veel comfort en zorg, mede omdat de patiënt dan

sneller herstelt. Het verschil met mishandelde vrouwen en kinderen in de vrouwenopvang is verbijsterend groot.' Hedy d'Ancona, voormalig minister van Welzijn en Volksgezondheid en van oudsher betrokken bij de vrouwenopvang, onderschrijft dit in haar voorwoord bij het boek. Zij wijst erop dat in de gezondheidszorg het begrip *healing environment* gemeengoed wordt, sinds bekend is dat gebouwen en hun inrichting een heilzame invloed kunnen hebben op het genezingsproces. 'Maar daar blijkt nog helemaal niets van als het om blijf-van-mijn-lijfhuizen gaat', constateert D'Ancona. Inderdaad, zegt Wagenaar. 'Het gaat hier nota bene om vrouwen die gemiddeld zes jaar thuis zijn mishandeld: in hun eigen domein. Tachtig procent van de vrouwen die vluchten naar de vrouwenopvang kampt met een posttraumatische stressstoornis. Vervolgens moeten zij, soms wel één of twee jaar, wonen in een gebouw waar zij wéér met allerlei overschrijdingen van hun persoonlijke grenzen te maken krijgen.' Het heilzame effect van een veilige opvang, stelt zij, wordt teniet gedaan door de stress van het collectieve huishouden; door het gebrek aan ruimte en privacy; door de noodzaak om woonkamer, toilet en douche met vreemden te delen. 'Je lost op deze manier wel iets op voor de vrouwen, maar je zadelt ze ook weer op met nieuwe problemen.'

DONKERE GANGEN EN STAPELBEDDEN

De accommodatie, benadrukt de architect, is een uiterst belangrijk onderdeel van de hulpverlening aan mishandelde vrouwen en hun kinderen. Zij heeft voor dit standpunt veel

bijval gekregen uit de sector zelf. 'Je moet met je gebouw onderstrepen wat je aan het doen bent', zegt Wagenaar. 'De kwaliteit van de huisvesting is van grote invloed. Een vrouw moet zich welkom voelen; het gebouw en de hulpverleners moeten uitstralen dat zij zullen helpen om haar probleem op te lossen. De mishandeling heeft in haar eigen huis plaatsgevonden; het herstel moet daar dus op focussen. Deze vrouwen moeten weer zeggenschap kunnen nemen over een eigen domein.'

‘EEN VROUW MOET ZICH WELKOM VOELLEN’

Maar dat kan meestal niet, in de veelal krappe opvanghuizen die Wagenaar bezocht, met smalle donkere gangen en met slaapkamers waarin doorgaans alleen stapelbedden passen. De gevluchte vrouwen zijn daardoor genooddaakt het grootste deel van hun tijd door te brengen in een gezamenlijke woonkamer. Wagenaar laat foto's zien die in haar boek illustreren hoe sober, somber en stressverhogend veel accommodaties zijn. 'Kijk,' zegt ze, en ze pakt er een foto bij, 'wie door de voordeur binnenkomt, moet altijd langs de woonkamer om de trap naar

de slaapkamer te kunnen nemen (zie middelste foto vorige pagina). Je kunt als bewoner dus niet kiezen: laat ik me zien of verberg ik me voor de anderen? Terwijl die keuze heel belangrijk is.’

Ze laat ook een foto zien van een vide in een trappenhuis dat compleet is afgezet met netten. ‘Een paar jaar geleden was het een architectonische mode om vides te beschouwen als plek voor communicatie bij uitstrek. Maar de meeste mensen verblijven en communiceren helemaal niet graag in trappenhuis en vides! En met die netten geef je een heel fout signaal, namelijk: er springen hier anders mensen naar beneden’ (rechter vorige pagina). En zie deze smalle gang, wijst Wagenaar op een andere afbeelding: ‘Hier maak je onvermijdelijk lichamelijke contact als iemand je tegemoet komt lopen. Zelf stootte ik bovendien mijn hoofd aan de bewakingsmonitor die daar hangt’ (zie linker foto op deze pagina). De omgeving, wil Wagenaar maar zeggen, draagt op zo’n manier niet bij aan het herstel van slachtoffers van huiselijk geweld – integendeel. ‘De stresshuishouding van deze vrouwen is ontregeld door de mishandeling. Als zij met z’n allen zo dicht op elkaar wonen, grijpt dat in op diezelfde stresshuishouding. Door een gang moeten lopen van 1 meter 20 breed geeft direct een stressreactie, nog voordat je hebt kunnen vaststellen dat je tegenligger geen bedreiging voor je is.’

EIGEN ZITKAMER

In de vrouwenopvang komen jaarlijks zo’n 8000 vrouwen en 4500 kinderen terecht, maar veel meer vrouwen vragen om hulp. Slechts tien procent van de mishandelde vrouwen kan ook echt onderdak krijgen in de één van de 50 opvanghuizen in Nederland.

Eén van hen is Noura, een tengere jonge vrouw van Ethiopi-

sche afkomst, die met haar baby haar toevlucht heeft gezocht in het Leidse opvanghuis. Haar geschiedenis, vertelt Eunice Sion, hoofd maatschappelijk werk, is ‘intens triest’. ‘Maar ze doet het hier bewonderenswaardig goed’, zegt Sion, die niet over de precieze aard van de mishandeling kan uitwijden. Noura leert snel Nederlands, regelt zelf haar financiën en is zorgzaam voor haar kindje dat met grote ogen in zijn wagentje ligt rond te kijken.

‘DE STRESSHUIS- HOUDING VAN DEZE VROUWEN IS ONTREGELD DOOR DE MISHANDELING’

Gastvrij laat Noura ons haar vertrek zien: een slaapkamer met een bed en een lief ledikantje ernaast (middelste foto op deze pagina). Aangrenzend een aparte, bescheiden zitkamer voor haar alleen, in warme kleuren geschilderd, met een paar stoelen en een commode met wat kleertjes en knuffels.

‘Vergelijk dit eens met die stapelbedkamers’, zegt Wagenaar veelbetekenend. Op de foto’s in haar boek staan veelal stapelbedden, of slaapkamertjes met uitklapbedden die de hele kamer vullen als het gezin gaat slapen (rechter foto op deze pagina). Die krápte – die is fnuikend, vindt Wagenaar. ‘Bovendien is het bed dan geen plek om je even te kunnen terugtrekken, wat voor kinderen vaak zo belangrijk is. Dat is onmogelijk

omdat de bedden overdag weer onder elkaar worden geschoven. Je kunt zelfs niet onder het bed kruipen als je dat wilt.’ Het nieuwe pand in Leiden is een uitzondering op de regel in Nederland, en een symbool voor Wagenaar hoe het óók kan. Wanneer Eunice Sion ons rondleidt zien we kleine kinderen scharrelen in een grote speelhoek met kleurige kindertekeningen aan de muur. We zien ook een tienerkamer met posters van Shakira en andere tieneridolen op de deur. Drie jongeren kijken op; ze zitten samen achter een computer. Er is een loungehoek met een lekkere bank, een plank vol stripboeken en zelfs een biljart prijkt middenin in de tienerkamer. Aangrenzend is een complete fitnessruimte met hippe apparaten waar ‘s avonds gebruik van wordt gemaakt – als de vrouwen tenminste een beetje ‘aangejaagd’ worden, lacht Sion. ‘Ja, het is hier relatief luxe en comfortabel’, erkent zij. (linker foto volgende pagina). Dat komt door een gelukkige erfenis – het vorige, oude pand bracht veel geld op –, het komt door een goede architect, en het komt door directeur Tjen-A-Tak. Volgens haar personeel is zij een ‘tigger’ in fondsenwerving. Ze bijt zich vast in alle kansen om geld los te krijgen voor wat zij liefdevol noemt ‘onze vrouwen’.

ARMENZORG

Het comfort dat het Leidse opvanghuis biedt, zou normaal moeten zijn, zegt Wagenaar. Maar dat is het geenszins. De budgetten voor de vrouwenopvang zijn daarvoor te karig, al spreekt de sector zelf liever over ‘sober’. ‘Giften, fondsenwerving, sponsoracties zijn nodig voor louter basisvoorzieningen in de accommodaties. Er is geen comfort, alles is basis’, schrijft Wagenaar. Ze zegt: ‘Als ik hierover doorvraag bij de opvanghuizen, krijg ik vaak als antwoord: “Wij komen nu eenmaal voort uit de armenzorg”. Men is die armoede normaal gaan

vinden, terwijl ik als buitenstaander de krappe budgetten en de slechte, oncomfortabele behuizing helemaal niet normaal vind. Door mijn boek zijn bij een aantal directeurs de ogen wel geopend. Zij zien nu in dat het gebouw altijd het stiefkindje was in deze sector, terwijl het een sleutel is tot betere hulp en zorg.’ Zo is het precies, bevestigt Tjen-A-Tak, die zegt: ‘Onze hulpverlening wordt door dit nieuwe pand veel beter gefaciliteerd.’

In haar boek doet ze een serie aanbevelingen die veel geld kosten, erkent Wagenaar met een lach: er zullen veelal nieuwe opvanghuizen gebouwd moeten worden. Met aparte wooneenheden voor de vrouwen en hun kinderen, met comfort, ruimte en volop speelgelegenheid. De kans lijkt groot dat zulke nieuwe accommodaties er gaan komen, want haar plannen zijn door de belangrijkste betrokkenen omarmd (zie kader). ‘Het gaat echt om de structuur van de huizen’, zegt de architect, wier engagement gevoed werd toen zij begin jaren negentig betrokken raakte bij een Amsterdams opvanghuis voor tachtig vrouwen en kinderen. Zij waren ondergebracht in een oude officiersmess, met slaapzalen waar wat scheidingswanden waren neergezet. ‘Vrouwen moesten die zaaltjes met elkaar en hun kinderen delen. Er was maar één keuken en één woonkamer. Ik heb daar rond 1995 allerlei kleine verbouwingen gedaan, betaald uit fondsen – maar het gebouw voldeed daarna nog steeds niet.’

Wat later mocht zij bij een Utrechts blijf-van-mijn-lijfhuis de aankleding en de kleuren verbeteren, en weer wist zij dat dit niet genoeg zou zijn. De ‘ongezellige’ woonkamer bleek eigenlijk best gezellig te zijn. Maar Wagenaar ontdekte dat die kamer in de middagpauze ook gebruikt werd als kantine voor het personeel. ‘Dus het wás niet echt de woonkamer van de bewoners: zij moesten er rond lunchtijd weg zijn! Ik heb

tegen de directeur gezegd: dat dubbelgebruik zal je moeten aanpakken. Anders kun je mij laten poetsen en plakken wat je wilt, maar daarmee los je het probleem van dit pand niet op.’

WEINIG FINANCIËLE BRONNEN

Wagenaar doet de ‘dringende aanbeveling om het wonen van de vrouwen en hun kinderen binnen de instelling te onderscheiden van de huisvesting van de hulpverlening’. Zoals in Leiden, waar het personeel een eigen kantine heeft en de spreekkamers op een andere verdieping liggen dan de slaap-

‘DE HULPVERLENERS LIJKEN OP HUN CLIËNTEN’

en woonkamers. Dit is zo belangrijk, licht ze toe, omdat dan de grenzen helder zijn – voor cliënten die zelf nauwelijks capaciteiten hebben om hun eigen domein af te bakenen. De sector vrouwenopvang lijkt in veel opzichten op haar cliënten, stelt Wagenaar vast. De sector zelf vraagt ook te weinig; heeft ook last van isolement en verwaarlozing. De hulpverleners lijken ook op hun cliënten omdat beiden weinig financiële bronnen hebben en blij zijn met het geld dat naar ze toe komt. ‘Woningcorporaties hebben naar aanleiding van mijn boek gezegd: als dit is wat jullie nodig hebben, dan gaan we dat toch bouwen? De mensen uit de sector hadden die vraag zelf nog nooit gesteld. Ze hadden ook niet ingezien dat woning-

corporaties een natuurlijke bondgenoot voor hen zijn.’

Wie trekt jou uit het moeras? Dat is, zegt Wagenaar retorisch, de vraag aan de mishandelde vrouw én aan de vrouwenopvang. ‘Daar heb je hulp bij nodig. Daarvoor moet je een paar duwtjes krijgen. Ik ben heel blij als ik zo’n duwtje heb kunnen geven.’

De naam van Noura is gefingeerd omwille van haar veiligheid

De foto's komen uit het boek **Van huis en haard: betekenis van architectuur in de zorg voor mishandelde vrouwen en hun kinderen**. Redactie Minke Wagenaar, fotografie Janine Schrijver. Uitgeverij THOTH. ISBN 978 90 6868 467 4. € 22,50.

BIJVAL VOOR AANBEVELINGEN

Het ministerie van VWS onderschrijft de aanbevelingen van Minke Wagenaar en vindt dat ‘een hoge kwaliteit van de fysieke leefomgeving gezien moet worden als een vorm van hulpverlening’, aldus topambtenaar Annet den Hoed. ‘Helend bouwen dus. Dat betekent bijvoorbeeld, zoals *Van huis en haard* laat zien, het creëren van accommodaties waarin wonen en zorg niet door elkaar lopen. En het huisvesten van vrouwen en hun kinderen in afzonderlijke woningen – waardoor het wonen in een opvanghuis meer gaat lijken op een “gewoon” leven in gezinsverband.’

Ook Aedes, de brancheorganisatie van woningcorporaties, heeft de voorstellen van Wagenaar omarmd. ‘Een aantal van onze leden is onmiddellijk met haar aanbevelingen aan de slag gegaan’, zegt programmamanager Wim Reedijk. In acht verschillende gemeenten lopen inmiddels pilots waarin wordt uitgezocht hoe nieuwe, betere panden eruit moeten zien en: hoeveel dat gaat kosten. ‘Dit zijn projecten waar je geld moet bijleggen’, erkent Reedijk. ‘Maar daar zijn corporaties voor: mensen in kwetsbare posities van goede huisvesting voorzien.’ De groepshuisvesting die vaak tot zoveel stress leidt bij bewoners van de vrouwenopvanghuizen noemt hij ‘een achterhaald concept’. Staatssecretaris Bussemaker van VWS financiert het Oranjehuis in Alkmaar, dat zich heeft aangesloten bij de pilots van de Proeftuin Vast *goed* voor Vrouwenopvang.